

LWOWSKA SZKOŁA BADAŃ NAD EPOKĄ STANISŁAWOWSKĄ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Analiza osiągnięć dokonanych przez lwowskiego środowiska historycznego w okresie międzywojennym, kierując się głębokim przekonaniem o jego znaczenie. Została założona we Lwowie Towarzystwa Historycznego, który obejmował całe terytorium dawnej Polski i Litwy. Główny nacisk kładziony jest na badania era Stanisława Poniatowskiego, który jest wynikiem zainteresowań naukowych autora.

Słowa kluczowe: lwowskie historyczne środowisko, polska historiografia, Stanisław Poniatowski

Автор здійснив аналіз досягнень львівського історичного середовища в міжвоєнний період, керуючись глибоким переконанням про його виняткове значення. Саме у Львові було засноване Історичне товариство, яке охопило всю територію колишньої Речі Посполитої. Основна увага зосереджена на дослідженнях епохи Станіслава Понятовського, яка є наслідком наукових зацікавлень автора.

Ключові слова: Львівське історичне середовище, польська історіографія, Станіслав Понятовський.

Analysis of the achievements made by Lviv historical environment in the interwar period, guided by a deep conviction of its paramount importance. Historical Society in Lviv was founded, which covered the entire territory of the former Polish-Lithuanian Commonwealth. The main focus is on research era Stanislaw Poniatowski, which is the result of scientific interests of the author.

Keywords: Lviv historical environment, Polish historiography, Stanislaw Poniatowski.

Podjęmując analizę dokonań lwowskiego środowiska historycznego w okresie międzywojennym kierowałem się głębokim przekonaniem o jego wyjątkowym znaczeniu, traktując nawet to twierdzenie jako oczywiste [1]. Dokonałem jednak zdecydowanego zawężenia tematu do epoki stanisławowskiej, co wynikało z konieczności dostosowania się do wymaganej objętości artykułu, a głównie z moich zainteresowań badawczych, skupiających się właśnie na czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Oczywiście można tu było iść śladem wybitnych historiografów i starać się o zarysowanie możliwie szerokiego tła porównawczego, czy sięgnąć nawet do epoki Oświecenia [2]. Dbając o zwięzłość i tematyczną dyscyplinę zdecydowałem się jednak na możliwie zwięzłą charakterystykę lwowskiej szkoły badań nad epoką stanisławowską, stawiając oczywiście podstawowe pytanie: czy takowa szkoła faktycznie istniała w

okresie międzywojennym? [3] Wiąże się z tym kwestia stosunku lwowskiego środowiska historycznego wobec zasadniczego wówczas sporu o określenie przyczyn upadku Rzeczypospolitej [4], toczącego się od lat osiemdziesiątych XIX wieku pomiędzy pesymistyczną szkołą krakowską a optymistyczną szkołą warszawską [5]. Zawężenie chronologicznego zakresu rozważań nad lwowskim środowiskiem jedynie do badaczy epoki stanisławowskiej spowodowało konieczność skupienia uwagi tylko na kręgu badaczy polskich, gdyż jeszcze wówczas historycy ukraińscy, związani ze Lwowem, interesowali się głównie wcześniejszymi epokami, raczej pomijając w swoich dociekaniach epokę stanisławowską [6].

Mówiąc o środowisku historycznym, czy o lwowskiej szkole badań nad epoką stanisławowską w okresie międzywojennych, musimy oczywiście sięgnąć do genezy, czyli do

XIX w., gdy na mapie naukowej pojawił się Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Wówczas nie było tam jeszcze warunków do podejmowania pogłębionych badań, stąd wiele prac miało charakter popularyzatorski. Wynikało to z charakteru tej uczelni, w której początkowo językiem wykładowym był niemiecki, w którym przez pierwsze lata swoje wykłady prowadził Ksawery Liske. Zdecydowana większość historyków lwowskich swoje studia historyczne zaczynała zresztą na uniwersytetach niemieckich lub w Krakowie.

Od samego początku jednak środowisko lwowskich historyków zaznaczyło swoją odrębność na mapie naukowej Polski, szczególnie wyraźnie odcinając się od pesymistycznej wizji szkoły krakowskiej, co jest o tyle dziwne, że do Lwowa w 1880 roku przybył ksiądz Walerian Kalinka [7]. O tej odmienności spojrzenia na dzieje ojczyzny zdecydowała postawa pierwszych wielkich historyków lwowskich, zaczynając od Ksawerego Liske, który podejmował polemiki z przedstawicielami szkoły krakowskiej (Józefem Szujkim, Michałem Bobrzyńskim, Walerianem Kalinką), kwestionując możliwość formułowania generalnych sądów, czy odrzucając zasadność kwestionowania sensu dążeń niepodległościowych, chociażby w formie pracy organicznej. Odrzucał też pojawiające się próby negocjowania polskich rozwiązań ustrojowych z XVI i XVII wieku, które jakoby miały w bezpośredni sposób wpływać na sytuację u schyłku Rzeczypospolitej. Dostrzegał też – całkowicie pominięty przez Bobrzyńskiego – ogrom postępu cywilizacyjnego i gospodarczego, jaki dokonał się w czasach stanisławowskich. Dążąc do umocnienia roli środowiska lwowskiego i umożliwienia szerszej wymiany poglądów i propagowania wiedzy historycznej doprowadził on do założenia w 1886 roku Towarzystwa Historycznego, które swoim zasięgiem objęło całość ziem dawnej Rzeczypospolitej, a następnie w 1887 roku «Kwartalnika Historycznego» [8]. Wzmocniło to niewątpliwie rolę lwowskiego środowiska historycznego.

Na rozwój i charakter badań nad wiekiem XVIII i nad epoką stanisławowską zasadniczy wpływ wywarł jednak Henryk Schmitt [9]. Był on nie tylko najwybitniejszym lwowskim historykiem, wywodzącym się z republikańskiej

szkoły lelewelowskiej [10]. Był on też konsekwentnym przeciwnikiem też pesymistycznej szkoły krakowskiej, jako zbieżnych z propagandowymi ujęciami historyków niemieckich i rosyjskich (Heinrich Treitschke, Siegfried Hüppe, Aleksander Hielferding, Fedor Umaniec) według których Polska upadła na skutek wewnętrznego rozpadu, zacofania, czy braku instynktu państwowego [11]. Jednocześnie ten uczony był dla liczego grona swoich uczniów wzorem patriotyzmu, pracowitości, rzetelności i wytrwałości. Odwołując się do Joachima Lelewela, przyczyn upadku Rzeczypospolitej dopatrywał się w przejęciu władzy przez arystokrację i w odejściu od zasad wolności i równości, wyrażanych w systemie gminowładztwa. Był też chyba pierwszym historykiem, który nie dążył do rozpoczynania badań od najdawniejszych dziejów Polski, a starał się o przedstawienia ostatniego okresu jej niepodległego bytu, czym tak zdecydowanie różnił się od Karola Szajnochy. W odróżnieniu od współczesnych mu badaczy zmierzał do ukazywania zjawisk w skali makro, unikając zajmowania się przedstawianiem pojedynczych postaci, przez co starał się ukazywać dzieje całego narodu i państwa, a nie jego władców. Jednocześnie w swoim programie badawczym dążył do wykazania pozytywów w dziejach ojczyzny, by w ten sposób budzić ducha narodowego. Z tego też względu swoją uwagę skupił właśnie na końcowym okresie istnienia Rzeczypospolitej, chociaż pierwsze prace poświęcone były jeszcze przełomowi XVI i XVII wieku. Przy całym dydaktyzmie tego programu badawczego był jednocześnie historykiem dążącym do weryfikowania i opierania swoich wywodów na bogatej bazie źródłowej i znajomości literatury historycznej. Nie poddawał się też ogólnym trendom interpretowania przeszłości i dlatego potrafił zająć krytyczne stanowisko wobec reform Sejmu Czteroletniego, uznając za niesłuszne odejście od dawnych zasad na rzecz bezkrytycznego przyjmowania wzorów obcych. Jednocześnie podkreślał sukcesy w walce z zacofaniem, a zwłaszcza skalę poświęcenia, jakie społeczeństwo gotowe było ponieść dla utrzymania niepodległości. Nic też dziwnego, że był skutecznie zwalczany przez Józefa Szujskiego i Waleriana Kalinkę, gloryfikującego

postać ostatniego władcy. Był natomiast bardzo lubiany przez studentów, którzy przejmowali jego ideały i kontynuowali badania nad historią epoki stanisławowskiej [12].

W jakimś stopniu podobna była droga kariery naukowej Ludwika Kubali, powstańca z 1863 roku, zwalczanego przez środowisko krakowskich stańczyków. Tylko swoje początkowe badania poświęcił okresowi stanisławowskiemu, wskazując tu potrzebę przedstawienia roli mieszczaństwa w Rzeczypospolitej, czy szerzej rozwoju gospodarczego ziem polskich. Oznaczało to nawiązanie do zainteresowań szkoły warszawskiej, a zwłaszcza późniejszych prac Tadeusza Korzона [13]. Ostatecznie jednak zajął się problemami z zakresu historii prawa, zawsze jednak pozostając w opozycji do krytycznych ocen – również wobec złotej wolności szlacheckiej – ferowanych przez szkołę krakowską. Wprowadził też do metodyki badań naukowych dążenie do możliwie pełnego gromadzenia materiałów źródłowych i poddawanie ich krytycznej ocenie.

Odmierna była droga naukowa Bronisława Dembińskiego, który bez niepodległościowych (spiskowych i powstańczych) obciążeń zmierzał drogą rozwoju naukowego i przez 24 lata kierował we Lwowie badaniami nad historią powszechną XVIII wieku [14]. W kręgu jego zainteresowań badawczych znalazła się głównie polityka Katarzyny II, jako współdecydującej o przemianach politycznych w Europie. Jednocześnie starał się o ukazanie miejsca Polski stanisławowskiej w tych złożonych układach międzynarodowych. Jego wpływ na pokolenie przyszłych badaczy był ogromny. Zapoczątkował on bowiem dzieło wydawania źródeł do historii powszechnej i Polski w XVIII wieku [15]. Ten dorobek źródłoznawczy zaowocował wydaniem szczególnie ważnej monografii *Polska na przełomie* [16]. Książka ta stanowiła wyjątkowo bogato udokumentowaną analizę polityki – tajnej i jawnej – mocarstw zaborczych wobec Polski w czasie obrad Sejmu Czteroletniego. Zasadniczą jej tezą było uznanie polityki Prus, jako obliczonej na izolację Polski i uzyskanie jej kosztem nowych nabytków terytorialnych. W swoich poszukiwaniach źródłowych Dembiński odszedł od ideowych i metodologicznych założeń Henryka Schmitta.

Pogłębiając dążność do maksymalnie krytycznego i szerokiego wykorzystania źródeł zrezygnował jednak z badania zjawisk szerszych – społecznych i narodowych – całą uwagę koncentrując na działaniach jednostek, jako decydujących o ostatecznym kierunku przemian politycznych. Nowością było podejmowanie analizy poczynań dyplomatów i agentów niższej rangi, których działalności przypisywał dużą rangę. Jednocześnie swoje hipotezy i wnioski starał się odpowiednio dokumentować zarówno w samej pracy, jak i w publikowanych równoległe wydawnictwach źródłowych. Uznawał wagę badań szczegółowych, które nie mogą być podporządkowane ogólnym założeniom, kierując się tu założeniami pozytywistycznej metodologii niemieckiej. Dzięki tej niechęci do uprawianej w innych ośrodkach historiozofii zdołał jednak stworzyć prace, które pod względem faktograficznym pozostają aktualne do dzisiaj. Było to zresztą charakterystyczne dla całej lwowskiej szkoły badań nad epoką stanisławowską na przełomie wieków [17].

Antagonistą naukowym Bronisława Dembińskiego, przynajmniej w ocenie postawy Prus, był Szymon Askenazy [18]. Swoją karierę naukową rozpoczął w Warszawie pod kierunkiem Tadeusza Korzона i właśnie stamtąd przeniósł na grunt lwowski ideały szkoły warszawskiej, które połączył z doświadczeniami wyniesionymi z uniwersytetu w Getyndze, gdzie uzyskał doktorat. Od początku wykazywał ogromną aktywność naukową, która przyniosła mu już w 1897 roku habilitację we Lwowie. Wkrótce też wydał fundamentalną dla jego dorobku monografię *Przymierze polsko – pruskie* oraz zbiór studiów *Dwa stulecia. XVIII i XIX* [19]. Jego optymistyczna ocena szans polityki zagranicznej Sejmu Czteroletniego w oparciu o przymierze z Prusami spotkała się z ostrą krytyką Bronisława Dembińskiego. Warto tu jednak zauważyć, że pomimo dzielących ich różnic w poglądach na szanse polityki zagranicznej Sejmu Czteroletniego uprawiali historię w dość podobny sposób. Obydwu interesowały głównie zabiegi i rozgrywki dyplomatyczne, a na wydarzenia historyczne patrzyli przez pryzmat działań jednostek, których poczynania rzutowały na losy całego narodu. Pomimo problemów z uzyskaniem

uniwersyteckiej katedry, czy sporów naukowych, Askenazy wykazywał stale ogromną aktywność wydawniczą. Pomocna tu była jego ogromna łatwość pisania, która powodowała, że opartą na bogatym materiale źródłowym książkę o księciu Józefie Poniatowskim napisał w ciągu zaledwie trzech tygodni, dając przy tym popis stylistycznych umiejętności [20]. Książka ta była jednak już zapowiedzią skierowania zainteresowań Askenazego ku historii XIX wieku. Wydał jednak jeszcze *Akta powstania Kościuszki*, czym łączył się z lwowską tradycją wydawania źródeł [21]. Jednak w 1914 roku opuścił Lwów na zawsze, przenosząc się po wojnie do Warszawy, chociaż nie dostał tam zatrudnienia na uniwersytecie. Ważną cechą lwowskiego okresu w życiu Szymona Askenazego było jego stałe zaangażowanie polityczne. Wynikało to z silnego, stale podkreślanego związku z Polską, jak też ogólnych poglądów na rolę historyka, który prócz umiejętnego prowadzenia badań źródłowych miał też wykazywać talent pisarski i być dobrym obywatelem i patriotą, jak też wykazywać w swoich pracach bezstronność sędziego [22]. Dla Askenazego celem badań, a zwłaszcza prac naukowych miała być edukacji historyczna, czemu służył zarówno przystępny i obrazowy język wykładu, jak też ograniczanie ilości przypisów i odsyłaczy. Pisząc w czasach odradzającego się ruchu niepodległościowego tym ostrzej występował przeciw koncepcjom szkoły krakowskiej, podkreślając ogólne – a nie tylko polskie – rozprzężenie w osiemnastowiecznej Europie. Dlatego źródeł rozbiorów doszukiwał się nie w narodowych przywarach i błędnych rozwiązaniach ustrojowych a tylko w polityce europejskiej.

Szymon Askenazy wywarł ogromny wpływ na myślenie historyczne nurtu niepodległościowego u progu XX wieku, a także na późniejszych badaczy. Imponująca wręcz jest lista jego uczniów, wśród których znaleźli się tak wybitni badacze XVIII wieku i epoki stanisławowskiej, jak: Władysław Konopczyński, Adam Mieczysław Skałkowski, Kazimierz Rudnicki, Maciej Loret, Natalia Gąsiorowska, Włodzimierz Dzwonkowski, Emil Kipa [23].

W jakimś stopniu ten wpływ Askenazego widać w kierunku badań jego następcy – Adama

Mieczysława Skałkowskiego, podejmującego czasem zagadnienia ze schyłku epoki stanisławowskiej [24]. Niestety – podobnie do Askenazego – główne zainteresowania skierował do historii XIX wieku, a głównie epoce napoleońskiej, a prócz tego podejmował tematy z historii powszechnej, zaczynając od starożytności po nieomal współczesność i dlatego trudno go uwzględnić w tym artykule. Różnił się też zdecydowanie od swoich lwowskich mistrzów stosunkiem do szkoły krakowskiej, do której się chętnie odwoływał i podobnie doceniał zasługi Stanisława Augusta, jak też występował przeciw zbyt niemu podkreślanemu dokonaniom rodzimych bohaterów [25]. Również Adam Szelągowski, który przejął katedrę po Szymonie Askenazym, nie związał się poważniej swoimi badaniami z omawianą tu epoką stanisławowską [26]. Przy tym swoimi decyzjami personalnymi utrudnił awans naukowy Czesława Nankego, który zmuszony został do zmiany zainteresowań badawczych i odszedł od problematyki stanisławowskiej.

Obok tego grona badaczy dziejów politycznych specjalne miejsca wśród znawców epoki stanisławowskiej zajmował Franciszek Bujak [27]. Trudno zresztą powiedzieć by był on znawcą epoki stanisławowskiej ponieważ swoimi zainteresowaniami obejmował właściwie cały okres historii Polski, rozpatrywanej jednak głównie przez pryzmat szeroko rozumianych dziejów gospodarczych, demograficznych i społecznych. Stworzył we Lwowie ośrodek badawczy, konkurujący z dokonaniem zespołu skupionego wokół Jana Rutkowskiego. Wpłynął też na metody i kierunki badań w następnej już epoce rozwoju nauk historycznych po 1945 roku.

Ostatnim właściwie badaczem epoki stanisławowskiej we Lwowie w latach międzywojennych był Czesław Nanke [28], uczeń Bronisława Dembińskiego i Władysława Abrahama. Początkowo interesował się dziejami politycznymi Rzeczypospolitej, skupiając się jednak na jej stosunkach wewnętrznych. Później jednak, pod wpływem Władysława Abrahama podjął badania źródłowe nad dziejami kościoła. Rozpoczęły się one od wyjazdu do Watykanu (w czasie tej ekspedycji jego kolegą był Maciej Loret) w latach 1910-1912. Również w

późniejszych latach uczestniczył w źródłoznawczych wyjazdach do archiwów kościelnych Watykanu i hiszpańskiego Toledo, gdzie poszukiwał jednak źródeł do okresów wcześniejszych niż stanisławowski. Pomimo szybkiego ukończenia rozprawy habilitacyjnej nie mógł dokończyć przewodu (do 1925 roku) wobec trudności, stwarzanych przez Adama Szelągowskiego. W rezultacie nie skupił się na dziejach epoki stanisławowskiej, podejmując zadanie opracowywania podręczników i wyborów źródeł historycznych dla szkół średnich. Pozostawał jednak stale pracownikiem Uniwersytetu Jana Kazimierza, prowadząc też na nim tajne zajęcia w czasie wojny (1941-1944). Czesław Nanke jednak na zawsze pozostanie cenionym znawcą czasów stanisławowskich, a jego praca o trudnościach w przyjmowaniu przez prowincję szlachecką Konstytucji 3 Maja jest stale cytowana [29].

W tym miejscu nie sposób nie zauważyć, że nawet w tamtych czasach, z pozoru tak spokojnych, pełnych taktu i umiaru dochodziło do zjawisk nagannych. Oczywiście, że w środowisku naukowym, zwłaszcza w trakcie debat i polemik obowiązywała pełna kurtuzja wypowiedzi. Jednocześnie jednak pod tą uprzejmością kryły się silne emocje, które utrudniały rozwój kadry naukowej, czy wręcz ją wstrzymywały na całe lata i zmuszały nawet do zaniechania badań (w przypadku Czesława Nankego) [30].

Kończąc ten przegląd najważniejszych znawców epoki stanisławowskiej ze szkoły

lwowskiej należy skonstatować fakt praktycznego zaprzestania szerszych badań po 1918 roku. Okazało się, że dynamiczny rozwój tego kierunku badań i dyskusji nad epoką stanisławowską, a nawet może pojawiania się odrębnych szkół badawczych (Dembińskiego i Askenazego), został przerwany z chwilą odzyskania niepodległości. Wielcy antagoniści i ich uczniowie opuścili Lwów, przenosząc się do tworzących się dopiero ośrodków naukowych II Rzeczypospolitej (uniwersytety i Wolnej Wszechnicy). Oznaczało to rozproszenie badaczy i przerwanie dotychczasowych więzów, chociaż jednocześnie prowadziło to do upowszechnienia lwowskiej tradycji w tych nowych ośrodkach. Opuszczone katedry nauk historycznych przejęła nowa generacja uczonych, wśród których zabrakło kontynuatorów badań nad wiekiem XVIII i epoką stanisławowską [31]. Jednocześnie we Lwowie podjęte zostały nowe kierunki badań historycznych, chociaż formalnie związane z epoką nowożytną i czasami stanisławowskimi. Wiodąca stała się historia Kościoła [32], dzieje Europy Wschodniej [33], rozwój miast [34], historia kultury [35], dzieje pedagogiki [36], czy wreszcie historia prawa polskiego i powszechnego [37]. Czasy stanisławowskie zaś pozostały jedynie tematem wykładów. Nie można więc w żadnym razie mówić o istnieniu w okresie międzywojennym lwowskiej szkoły badań nad epoką stanisławowską, tym bardziej w skali zbliżonej do stanu z początków XX wieku.

Bibliografia

1. «Blisko jedna trzecia wybitnych badaczy stanowiących elitę polskiego środowiska historycznego w latach 1870 – 1938, związana była ze Lwowem», J. Maternicki, *Program badawczy «Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.»*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. I pod red. J. Maternickiego, Rzeszów 2004, s. 17.
2. A. F. Grabski, *Myśl historyczna polskiego oświecenia*, Warszawa 1976; idem, *Orientacje polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1972; idem, *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2000.
3. Nie jest to pytanie nowe, ponieważ stawiał je już Jerzy Maternicki, wskazując na rzeczywiste powstanie takich szkół w Krakowie i Warszawie w okresie lat 1860-1880, skupiających się wokół Michała Bobrzyńskiego, Józefa Szujskiego i Waleriana Kalinki z jednej i wokół Tadeusza Korzona i Władysława Smoleńskiego z drugiej strony. Wobec toczących się między nimi polemik rzadziej wypowiadali się historycy lwowscy, chociaż już w 1879 roku Ksawery Liske krytykował historiozoficzną koncepcję Bobrzyńskiego. Z kolei jednak Oswald Balzer podzielił stanowisko Bobrzyńskiego w ocenie Konstytucji 3 Maja. W sumie więc trudno mówić o jednolitej lwowskiej szkole historycznej nawet w XIX wieku, a jedynie o lwowskim środowisku historycznym, J. Maternicki, *Polskie szkoły historyczne we Lwowie w XIX w.*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. III pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka, Rzeszów 2005, s. 31-39, 44. Por. Є. Г. Сінкевич, *Краківська історична школа в польській історіографії*, Вид 2, ЧДУ ім. П. Могили, Миколаїв 2010, s. 30-31; K. Śreniowska, *W sprawie*

- kryteriów podziału szkół historycznych doby pozytywizmu na ziemiach polskich, «Historyka. Studia Metodologiczne» 1977, t. VII, s. 95.
4. Por.: A. F. Grabski, M. H. Serajski, *Historiografia polska w latach 1863 – 1899*, [w:] *Historia nauki polskiej*, pod red. B. Suchodolskiego, t. IV, cz. III, red. Z. Skubała-Tokarska, Wrocław 1987, s. 578-613; A. F. Grabski, *Warszawska szkoła historyczna. Problemy i kontrowersje*, [w:] idem, *Orientacje polskiej myśli historycznej*; idem, *Warszawska szkoła historyczna. Próba charakterystyki*, [w:] *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, t. II, red. B. Skarga, Warszawa 1975, s. 456-534; K. Grzybowski, *Szkoła historyczna krakowska*, [w:] ibidem, t. II, s. 535-592; H. Słoczyński, *Z dziejów czarnej legendy krakowskiej historiografii konserwatywnej*, «Kwartalnik Historyczny» 1995, nr 3-4, s. 209-244; **Spór o historyczną szkołę krakowską**, red. C. Bobińska, J. Wyrozumski, Kraków 1972.
 5. Charakter tych sporów doskonale oddaje recenzja fundamentalnej pracy Waleriana Kalinki, pióra Tadeusza Korzona, *Początki Sejmu Wielkiego*, «Ateneum» 1881, t. VI, t. I, z. 2, s. 351.
 6. Spośród nowożytników ukraińskich, kończących jednak swoje badania na XVII wieku, wymienić tu należy chociażby Oleksandra Barwińskiego i jego ucznia Mychajło Hruszewskiego, I. Czarnowół, *Oleksandr Barwiński w kontekście rozwoju nauki historycznej w Galicji*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. II pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka, Rzeszów 2004, s. 257-271; W. Pedycz, *Lwowska szkoła historyczna Michajła Hruszewskiego (źródła i historiografia)*, [w:] ibidem, s. 240-256.
 7. J. Mrówczyński, *Walerian Kalinka. Życie i działalność*, Poznań 1973; W. Smoleński, *Stanowisko Waleriana Kalinki w historiografii polskiej*, Warszawa 1887.
 8. W tych działaniach organizacyjnych wspierany był przez Oswalda Balzera i Ludwika Finkla, V. Julkowska, *Ksawery Liske (1838 – 1891)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka, Rzeszów 2007, s. 183-200.
 9. S. Kieniewicz, *Schmitt Henryk Leonard*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], t. XXXV, s. 559-563.
 10. W. Górczyński, *Podręcznikowe zarysy dziejów Polski Henryka Schmitta*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. II, s. 70-81; M. H. Serajski, *Joachim Lelewel i jego szkoła*, [w:] *Polska myśl filozoficzna i społeczna. Tom pierwszy 1831 – 1863*, red. A. Walicki, Warszawa 1973, s. 73 i n.; idem, *Naród i państwo w polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1977, s. 133-138. Podstawowe dla czasów stanisławowskich dzieło to, H. Schmitt, *Dzieje Polski XVIII i XIX wieku osnowane przeważnie na nie wydanych dotąd źródłach*, t. I-III, Kraków 1866-1867; idem, *Dzieje panowania Stanisława Augusta*, t. I-III, Lwów 1868-1880.
 11. Tezom tym przeciwstawiał wyniki swoich badań Tadeusz Korzon, które jednak nie zawsze zyskiwały uznanie części historyków lwowskich, wywodzących się z Krakowa i uniwersytetów niemieckich, A. Wierzbicki, *Oswald Balzer (1858 – 1933)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 259-262.
 12. W. Górczyński, *Henryk Schmitt (1817-1883)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 84-85, 88-100; idem, *Prace monograficzne Henryka Schmitta*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. IV pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka, Lwów-Rzeszów 2006, s. 122-145. Dla myśli historiozoficznej Schmitta, pomijając wspomniane już *Dzieje Polski XVIII i XIX wieku* i *Dzieje panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, szczególne znaczenie ma praca *Narodowość polska, jej podstawy, rozwój dziejowy, przeobrażenia i zboczenia oraz stosunek do chwili obecnej*, Lwów 1862.
 13. L. Kubala, *Handel i przemysł za czasów Stanisława Augusta*, s. 162-163. Por.: Z. Romek, *Ludwik Kubala (1838-1918)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 161-180.
 14. Bronisław Dembiński pochodził z Pomorza i do Lwowa przybył dopiero w 1892 roku, przejmując po zmarłym Ksawerym Lisce katedrę historii powszechnej. W 1916 przeniósł się do Warszawy, a w 1923 roku do Poznania, M. Serwański, *Bronisław Dembiński 1858-1939*, [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1989, s. 171-181.
 15. Wydał memoriał Scypiona Piattolego, korespondencję króla Stanisława Augusta z księciem Józefem, a zwłaszcza *Źródła do dziejów drugiego i trzeciego rozbioru Polski*, t. I (*Polityka Rosji i Prus wobec Polski od początków Sejmu Czteroletniego do ogłoszenia Konstytucji Trzeciego Maja 1788-1791*), wyd. B. Dembiński, Lwów 1902.
 16. B. Dembiński, *Polska na przełomie*, Warszawa-Lwów-Poznań 1913.
 17. T. Pawelec, *Bronisław Dembiński (1858-1939)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 278-283.
 18. H. Barycz, *Szymon Askenazy wśród przeciwności i niepowodzeń życiowych i naukowych*, [w:] idem, *Na przełomie dwóch stuleci. Z dziejów polskiej humanistyki w dobie Młodej Polski*, Wrocław 1977, s. 237-318; E. Guściora-Szeloch, *Żydz i ich rola w dziejach Polski w pracach Szymona Askenazego*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. I, s. 253-263; B. Pawłowski, *Szymon Askenazy ur. 28 XII 1866 – zm. 22 VI 1935*, «Kwartalnik Historyczny» 1935, R. XLIX, s. 540-559; J. Willaume, *Szymon Askenazy, historyk dwu stuleci*, [w:] *Księga Pamiątkowa dziesięciolecia Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie 1944-1954*, Lublin 1955, s. 229-250; A. Zahorski, *Szymon Askenazy (1865-1935)*, [w:] *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, Warszawa 1986, s. 181-197.
 19. S. Askenazy, *Przymierze polsko – pruskie*, Lwów 1900; idem, *Dwa stulecia. XVIII i XIX. Badania i przyczynki*, t. I-II, Warszawa-Kraków 1901).
 20. J. Maternicki, *Szymon Askenazy (1865-1935)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 327.

21. *Akta powstania Kościuszki*, wyd. S. Askenazy i W. Dzwonkowski, Warszawa 1918.
22. J. Maternicki, *Szymon Askenazy...*, s. 330-331.
23. J. Maternicki, *Szymon Askenazy...*, s. 335-337.
24. A. M. Skalkowski, *Antoni Trębicki i jego pamiętnik o insurekcji R. 1794*, Lwów-Poznań 1931; idem, *Hr. Skórzewska a dwór Fryderyka II*, Poznań 1934.
25. Krytykował za apoteozę Napoleona nawet swojego mistrza Szymona Askenazego, D. Łukasiewicz, *Skalkowski Adam Mieczysław*, [w:] *PSB*, t. XXXVII, s. 649-653.
26. J. Maternicki, *Adam Szelański (1873-1961)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 359-376; idem, *Szelański Adam*, [w:] *PSB*, t. XLVII, s. 616-619. Był jednak autorem wielu prac z zakresu historii powszechnej, chociaż omawianego tego okresu dotyczyła tylko jednak, A. Szelański, *Rewolucja francuska 1789-1793*, Lwów 1934.
27. Z. Budzyński, *Franciszek Bujak (1875-1953)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 421-440.
28. H. Barycz, «*Fragmety pamiętnikarskie*» *Czesława Nankego*, «*Roczniki Biblioteki PAN w Krakowie*», R. XXVII, 1982, s. 223-250; J. Pisulińska, *Czesław Nanke (1883-1950)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 525-536.
29. Cz. Nanke, *Szlachta wołyńska wobec Konstytucji Trzeciego Maja*, Lwów 1907, ss. 93.
30. Długotrwały spór o ocenę możliwości sojuszu z Prusami w czasach Sejmu Czteroletniego, zakończył się przekreśleniem przez Bronisława Dembińskiego szans Szymona Askenazego na przejście katedry historii Polski po Tadeuszu Wojciechowskim, T. Pawelec, *op. cit.*, s. 278.
31. Prócz Adama Szelańskiego byli to: Ludwik Kolankowski, Teofil Modelski, Konstanty Chyliński, Kazimierz Hartley, Karol Małczyński, J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 33-34.
32. Tu wielka rola Władysława Abrahama, Macieja Loreta i Kazimierza Rudnickiego, J. Pisulińska, *Władysław Abraham (1860-1941)*, [w:] [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej...*, s. 309-320; M. Loret, *Życie polskie w Rzymie w XVIII w.*, Rzym [1930]; K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715-1788*, Kraków – Warszawa 1906.
33. K. Lepsi, *Kazimierz Tyszkowski (1894-1940)*, «*Kwartalnik Historyczny*», R. LIII, 1939-1945, s. 611-619.
34. J. Ptański, *Miasta w Polsce*, Lwów 1922; idem, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Kraków 1934.
35. E. Kipa, *Ks. Hugo Kollątaj*, Lwów 1912; T. Mańkowski, *O poglądach na sztukę w czasach Stanisława Augusta*, Lwów 1929; J. Ptański, *Kultura wieków średnich w Polsce*, Warszawa 1925.
36. Tu pracował Bogdan Suchodolski i swoją karierę naukową (do habilitacji) zaczynał Łukasz Kurdybacha, J. Draus, *op. cit.*, s. 34, 106.
37. We Lwowie powstała wówczas, na bazie dorobku Stanisława Kutrzeby i Oswalda Balzera, szkoła prawa polskiego Ludwika Erlicha i jego wychowanków: Stanisława Huberta, Kazimierza Grzybowskiego, z której wyszedł też Jan Adamus, por.: S. Hubert, *Rozbiory i odrodzenie Rzeczypospolitej. Zagadnienie prawa międzynarodowego*, Lwów 1937. S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. I, Lwów 1925; S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, Lwów 1911.

Рецензенти: Сінкевич Є. Г., д.і.н., проф.
Smoliński Aleksander, dr hab., prof.